

Marta Piber-Zbieranowska

Księżna mazowiecka Anna Radziwiłłówna i jej regencja na Mazowszu w latach 1503-1518.

Tematem dysertacji jest regencja księżnej Anny Radziwiłłówny sprawowana w imieniu małoletnich synów, Stanisława i Janusza, po śmierci ich ojca, Konrada III Rudego, który zmarł 28 X 1503 r. Księżna objęła wówczas władzę na mocy funkcjonującego w księstwie mazowieckim prawa zwyczajowego, oddającego rządy po śmierci księcia zwierzchniego w ręce matek lub babek małych książąt. Na podstawie umowy z królem polskim z 1496 r. księstwo mazowieckie po śmierci Konrada III, z wyjątkiem ziemi czerskiej, miało zostać włączone do Królestwa Polskiego. Księżnej-wdowie udało się jednak, dzięki wsparciu rady książęcej i szlachty mazowieckiej oraz własnym talentom dyplomatycznym i charyzmem, doprowadzić do zawarcia korzystnego dla Mazowsza układu z królem polskim Aleksandrem Jagiellończykiem na sejmie w Piotrkowie w marcu 1504 r. Król polski przyznał małoletnim synom zmarłego Konrada III, reprezentowanym przez matkę, prawo do wzajemnego dziedziczenia księstwa mazowieckiego i nadał je im w lenno. Anna władzę w księstwie sprawowała czasowo i wyłącznie w imieniu synów, co było podkreślane przez używanie odpowiedniego tytułu: *tutrix*, *gubernatrix*, a niekiedy *genitrix*. Używanie tytułu książęcego w formie męskiej - *dux* natomiast miało wymiar polityczny – podkreślało ciągłość suwerennej władzy zwierzchniej w księstwie po śmierci Konrada III oraz wymiar prestiżowy, podkreślające niepodważalne prawo do sprawowania władzy i jej autonomiczny charakter. Anna Radziwiłłówna miała sprawować rządy opiekuńcze tylko do momentu osiągnięcia przez starszego syna Stanisława całkowitej zdolności do wykonywania samodzielnie władzy, tj. do ukończenia przez niego 15 lat, co nastąpiło w maju 1516 r. Rządziła jednak księstwem przez niemal piętnaście lat, do momentu, gdy na początku 1518 r. została ostatecznie odsunięta od władzy. Zasadnicza część pracy poświęcona jest analizie sposobu sprawowania rządów regencyjnych, przeprowadzonej na podstawie dostępnych źródeł, przede wszystkim zaś znalezieniu odpowiedzi na pytanie, jakie były kompetencje księżnej-regentki; w jakim zakresie jej władza pokrywała się z uprawnieniami przysługującymi księciu zwierzchniemu, a w jakich sferach się od nich różniła. Innymi słowy, jakie były możliwości i ograniczenia tej formy władzy, a także, co było dla niej typowe i trwałe, mimo zmieniających się okoliczności politycznych. W tym celu przeprowadzono analizę zachowanego materiału dokumentowego z lat 1503-1518 (odnaleziono w sumie 157 dokumentów), dzieląc dokumenty na trzy grupy: wystawione w imieniu małoletnich książąt Stanisława i Janusza; wydane przez ks. Annę jako

opiekunkę i regentkę; wystawione wspólnie przez ks. Annę i jej synów. Na jej podstawie możemy stwierdzić, że wyraźnie widoczne są ograniczenia nałożone na regentkę w przypadku dysponowania majątkiem książęcym. Poza sferą jej działań pozostawały czynności prawne powodujące alienację lub obciążenie dóbr książęcych. Wyjątek stanowiły tu tylko nadania, których przedmiotem był majątek wchodzący w skład dóbr oprawnych księżnej, bądź też, gdy obdarowywanym był Kościół lub też związana z nim instytucja. W sytuacji, gdy regentka rozporządzała w jakiejś formie dobrami książęcymi, mogła to jedynie uczynić tymczasowo, do momentu objęcia władzy przez synów po osiągnięciu przez nich pełnoletności. Zachowane dokumenty, w których ks. Anna występuje sama z tytułem *dux et tutrix*, rozporządzając domeną książęcą, dotyczą niemal wyłącznie tych aktów prawnych, które miały na celu dobrostan książęcego majątku i zmierzały do jego lepszego zagospodarowania i pomnażania. Sporo miejsca poświęcono w pracy otoczeniu księżnej-regentki, którego omówienie podzielone zostało na kilka grup: urzędników ziemskich, urzędników administracyjnych oraz członków dworu i pracowników kancelarii książęcej. Ta część pracy ma charakter prozopograficzny. Analizowano kryteria powoływania urzędników oraz ich pozycję w strukturze władzy, wskazując przemiany w liczebności grona bliskich współpracowników księżnej i w ich doborze w dwóch zasadniczych okresach jej rządów: do końca 1507 r., gdy pozycja regentki nie była jeszcze ugruntowana i większość osób w jej otoczeniu stanowili ludzie związani z jej zmarłym mężem; i po tym czasie (do wiosny 1517 r.), gdy jej pozycja ulega wzmocnieniu, a u jej boku pojawia się liczne grono *homines novi* pochodzących z ziem jej oprawy, głównie z ziemi liwskiej. Mimo osiągnięcia w maju 1516 r. wieku sprawnego przez Stanisława Konradowica księżna nadal sprawowała władzę. Wobec tego część mazowieckiej szlachty, niechętna dalszym rządóm regentki, podjęła działania zmierzające do odsunięcia księżnej Anny od władzy i przekazania jej w ręce jej starszego syna. Wydarzenia z tym związane rozgrywały się na Mazowszu od połowy 1516 do początków 1518 r., i w ówczesnych przekazach źródłowych określane były najczęściej jako *motus* bądź *tumultus*. Blisko piętnastoletni okres regencji Anny Radziwiłłówny w księstwie mazowieckim formalnie zakończył ostatecznie wyrok wydany w maju 1518 r. przez króla Zygmunta I. W rzeczywistości księżna-matka praktycznie aż do swojej śmierci 15 marca 1522 r. miała wpływ na decyzje podejmowane przez obu synów.